

ВИСНОВОК ПРО НАУКОВУ НОВИЗНУ, ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Чумаченка Дениса Сергійовича на тему «Соціокультурні і соціально – правові чинники корупційних практик в сучасному українському суспільстві: соціологічний аналіз», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 054 «Соціологія»

Дисертація **Чумаченка Дениса Сергійовича** на тему «Соціокультурні і соціально – правові чинники корупційних практик в сучасному українському суспільстві: соціологічний аналіз», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 054 «Соціологія» виконана в аспірантурі Класичного приватного університеті (м. Запоріжжя) на кафедрі соціології та соціальної роботи. Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Класичного приватного університеті , 27 грудня 2017 року, протокол №5

Для підготовки висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації «Соціокультурні і соціально – правові чинники корупційних практик в сучасному українському суспільстві: соціологічний аналіз» Вченою радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили (26 лютого 2021 року) визначено, що попередня експертиза дисертації проводитиметься на базі Інституту державного управління Чорноморського національного університету імені Петра Могили, та призначено двох рецензентів:

1. Беглиця Володимир Петрович – доктор наук з державного управління, професор, проректор з наукової роботи Чорноморського національного університету імені Петра Могили;

2. Євтушенко Олександр Никифорович – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Інституту державного управління Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

ВІДГУК

доктора наук з державного управління, доцента, проректор з наукової роботи Чорноморського національного університету імені Петра Могили **Беглиці Володимира Петровича** на дисертаційне дослідження Чумаченка Дениса Сергійовича на тему «Соціокультурні і соціально – правові чинники корупційних практик в сучасному українському суспільстві: соціологічний аналіз», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 054 «Соціологія».

В Україні корупцію визнано однією з актуальних загроз національній безпеці України, що негативно впливає на всі аспекти життєдіяльності в суспільстві, на розвиток соціальних, фінансово-економічних процесів, призводить до величезних економічних втрат, руйнує правові й етичні відносини між людьми, має вкрай негативні політичні наслідки, у тому числі на міжнародному рівні, гальмує розвиток держави та стає на заваді євроінтеграції. Рейтинг корупції в нашій країні з року в рік не стає кращим. Останнім часом проблему подолання корупції особливо загострено, оскільки подальший розвиток української державності, модернізація та інноваційний розвиток України стали майже неможливі без заходів протидії корупції. Вона роз'їдає наше суспільство, та робить неефективною всю систему засобів державного управління, вимагаючи сьогодні змістовного перегляду всієї нормативно-правової бази управління країною і відсторонення чиновництва від системи політичного управління країною .

Сучасний стан корупції в Україні багато в чому обумовлений тенденціями, що вже давно назрівали, а також тим, що вона перебуває на перехідному етапі, позбавляючись тоталітарної форми правління й набуваючи демократичних рис. Її стан не тільки зростає кількісно, а й поширюється на всі царини життя. Більш того, стан цього антисоціального явища у державі можна назвати таким, коли сфера корупції і організованої злочинності стає конкурентом держави у здійсненні управління суспільством, а сучасні організаційні норми і соціальний ефект корупції створюють загрозу національній безпеці країни.

Тому вважаємо, що дисертаційне дослідження Чумаченка Дениса Сергійовича тісно пов'язане з проблематикою нейтралізації чинників корупційних практик, що спрямовані на забезпечення подальшого розвитку демократизації суспільства та влади та зниження рівні корупції в нашій країні.

Дисертаційне дослідження є узагальненням наукових розробок, в якому надано обґрунтування теоретико-методичних засад та науково-прикладних рекомендацій щодо удосконалення механізмів запобігання та протидії корупції в транзитивному українському суспільстві.

Дисертаційна робота містить чітко виражені ознаки наукової новизни.

Так, дисертантом

вперше:

- обґрунтовано положення концептуальної моделі формування соціальних механізмів запобігання та протидії корупції, яка спрямована на забезпечення високого рівня соціально-економічного розвитку, дотримання принципів соціальної держави і демократичних цінностей, налагодження взаємодії держави і суспільства, підвищення рівня розвитку громадянського суспільства і правової культури населення та передбачає: визначення та унормування функціонального навантаження соціальних механізмів запобігання та протидії корупції; налагодження структурно-функціональної взаємодії елементів нормативно-правового, інституційно-організаційного та інформаційно-комунікаційного

механізмів запобігання протидії корупції; оцінювання соціальної ефективності й результативності реалізації інструментарію запобігання та протидії корупції;

удосконалено:

-теоретичні положення протидії корупційним практикам через виділення політико-правових, організаційно-управлінських, соціально-економічних, соціокультурних і соціально-психологічних стимулів корупційних практик, що покладені в основу класифікації форм і видів корупції за такими критеріями: тип організації корупційних відносин (ринкова, мережева корупція); ступінь централізації корупційних відносин (централізована, децентралізована корупція); ступінь систематичності корупції (випадкова, інституційна, систематична корупція); особливості корупційних обмінних відносин (top-down форма корупції, bottom-up форма корупції); критерій інтересів і виходи від корупції (редистрибутивна корупція, екстрактивна корупція).

- системний підхід до дослідження умов інституціоналізації корупційних практик у контексті транзитивного суспільства, які знаходять своє відображення: *в соціокультурній сфері* – легітимізація неформальних соціальних практик взаємодії як результат неузгодженості принципів суспільної організації та закріплення в ціннісно- нормативній системі асоціальних форм контролю та регуляції, що призводить до криміналізації масової свідомості та виникнення нових соціальних феноменів, зокрема феномена всеохоплюючої корумпованості; *в політично-управлінській сфері* – дисфункціональність політичних інститутів на всіх рівнях у контексті переходу від авторитарного типу соціального управління до демократичного типу як результат деструктивних перетворень та «мутації» соціальної структури, що призвело до виникнення нових соціальних груп з девіантною політичною поведінкою, які володіють значним соціальним, економічним і політичним капіталом, відіграють ключову роль у перерозподілі ресурсів і влади та сприяють поширенню корупції у всіх сферах соціально-політичного життя країни; 3) *в економічній сфері* – формування системи державного управління за принципом «клієнталізму» як результат поєднання інтересів олігархічно-корпоративних фінансово-економічних груп і представників органів державного управління та створення певних умов для легалізації корупційних практик на рівні держави; позиціонування корупції як інструменту ринку, який компенсує перешкоди, що створюються державою, та призводить до тінізації економічних відносин та побудови корупційних схем збагачення за рахунок платників податків із залученням бюрократичного апарату;

набуло подальшого розвитку:

-оцінювання та систематизація соціальних чинників корупційних практик як алгоритмічної основи наукового обґрунтування напрямів декорумпізації українського суспільства, основними з яких визначено такі: впровадження комплексу заходів, спрямованих на відновлення довіри до влади; посилення ролі державних органів управління та інституцій громадянського суспільства у боротьбі з корупцією; підвищення ступеня *інформованості* й обізнаності населення щодо поняття і розуміння корупції як соціального явища; налагодження інформаційно-комунікаційної взаємодії держави і суспільства у протидії корупції; впровадження комплексу превентивних заходів щодо деформації масової свідомості, що мають прояв у наявності «*подвійних стандартів*» розуміння корупції та пасивного типу реакції на корупційні діяння;

- узагальнення досвіду протидії та запобігання корупції в зарубіжних країнах із низьким рівнем сприйняття корупції в аспекті визначення та адаптування його позитивних рис до українських реалій, що дало змогу виокремити комплекс антикорупційних інструментів, поєднання дії яких обумовлює ефективність моделі національної антикорупційної стратегії, а саме: інструментарій репресивного

спрямування (санкції адміністративно-кримінального характеру, фінансово-адміністративний контроль) та інструментарій превентивного спрямування (соціальний, громадський і етично-моральний контроль, інформаційно-комунікативна взаємодія держави і громадян, система соціального моніторингу, а також упровадження заходів, спрямованих на забезпечення незалежності судової влади, прозорості, доступності публічної інформації, формування «антикорупційних» імперативів у суспільстві та високого рівня правової культури через освітньо-навчальну складову);

- концептуальні особливості корупції, які, на відміну від існуючих підходів, передбачають, що корупція може розглядатись як соціальна дія (вектор та базис корупції) і як соціальна практика (конкретна схема її реалізації). Розширено змістовні характеристики корупції як соціальної практики, а саме: корупційна практика розглядається як система взаємодії, основою якої є значеннева схема інтерпретації власного досвіду індивіда і конкретної ситуації взаємодії на основі ціннісно-нормативних зразків конкретного соціально-культурного середовища та яка породжується смисловою природою соціальних дій індивідів, що відтворюються через інституціоналізацію і нормативну систему, визначаються соціально-культурним полем, у якому перебуває індивід чи соціальна група, та значенням конкретної ситуації, в якій реалізуються суб'єктивно визначені життєві потреби й очікування індивіда від взаємодії.

На основі аналізу джерельної бази автору вдалось: на основі вивчення наукової літератури систематизувати наукові підходи до вивчення корупції в контексті міждисциплінарних досліджень; дослідити та систематизувати джерельну базу та уточнити понятійно-категорійний апарат дослідження, а саме: концептуалізувати поняття «корупція» в сучасному соціологічному дискурсі та розглянути корупцію як соціальну практику у вимірі соціологічної рефлексії; проаналізувати умови і специфіку інституціоналізації корупційних практик в контексті транзитивного суспільства та виокремити чинники і сутнісно-типологічні особливості корупційних практик в умовах соціальних трансформацій в Україні; вивчити та узагальнити кращий світовий досвід та розробити загальну концептуальну модель системи антикорупційних механізмів і визначити умови її практичної реалізації.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження вбачається у тому, що автором комплексно розв'язано наукове завдання що полягає у обґрунтуванні теоретико-методичних засад та науково-прикладних рекомендацій щодо удосконалення механізмів запобігання та протидії корупції в транзитивному українському.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблені й обґрунтовані в дисертації наукові положення можуть бути використані в практичній роботі органів місцевого самоврядування, під час ініціювання змін до законодавства України у сферах місцевого самоврядування, сприяння розвитку громадянського суспільства; у навчальному процесі закладів вищої освіти та підвищення кваліфікації відповідного кола осіб; у діяльності фахівців та науковців, які працюють над розв'язанням комплексу проблем щодо удосконалення механізмів запобігання та протидії корупції в транзитивному українському.

Висновки дослідження.

В результаті дисертаційного дослідження дисертантом отримані висновки, які відповідають поставленим завданням дослідження, що було досягнуто шляхом використання комплексу методів дослідження, як загальнонаукових, так і спеціальних, специфікою розглянутої джерельної бази, яка відповідала здебільшого практикам використання .

На підставі отриманих наукових, теоретичних положень та практичних результатів сформульовано такі висновки.

1. Систематизовано концептуальні наукові підходи до вивчення корупції в контексті міждисциплінарних досліджень, серед яких визначено наступні: в залежності від дисциплінарного напрямку; як системне соціальне явище.

2. Концептуалізовано поняття «корупції» у вимірі класичних і сучасних соціологічних теорій: в класичних соціологічних теоріях корупція; в теоріях соціальної взаємодії; концепціях неklasичної соціологічної традиції. Серед концептуальних ознак поняття «корупція» в соціологічному дискурсі виділено: деформація ціннісно-нормативної системи через легітимацію неформальних практик; соціальний обмін в іллегальний спосіб; дисфункціональність інститутів соціального управління; хабітуалізація корупційних схем і поведінкових практик у реалізації соціальних потреб в умовах обмеженості інституційних ресурсів.

3. Розглянуто корупцію як соціальну практику у вимірі соціологічної рефлексії: по-перше, формуючись в певному соціально-культурному полі, корупція породжується габітусом через усвідомлення агентом схем інтерпретацій соціальної дійсності; по-друге, це сукупність суспільних практик соціального суб'єкта, у яких здійснюється його взаємозв'язок із соціальною системою та іншими суб'єктами в межах певної культури та проміжку часу, а також реалізуються суб'єктивно визначені життєві потреби; по-третє, корупція – це система іллегальних зразків соціальної взаємодії, що відтворюється через інституціоналізацію і нормативну систему; по-четверте, в основі корупції лежить соціальна взаємодія, виступає в якості значеннєвої схеми інтерпретації соціального досвіду; по-п'яте, корупція – це соціальна практика повсякденності, заснована на інтерпретації досвіду і створення нових смислів взаємодії.

4. Проаналізовано умови і специфіку інституціоналізації корупційних практик в контексті транзитивного суспільства, яка знаходить своє відображення: 1) в соціокультурній сфері; 2) в політично-управлінській сфері; 3) в економічній сфері

5. Виокремлено чинники корупційних практик в умовах соціальних трансформацій в Україні: 1) політико-правові чинники; 2) організаційно-управлінські чинники; 3) соціально-економічні чинники; 4) соціокультурні і соціально-психологічні чинники.

Систематизовано сутнісно-типологічні особливості корупції в транзитивному суспільстві за такими критеріями: тип організації корупційних відносин (ринкова, мережева корупція); ступінь централізації корупційних відносин (централізована, децентралізована корупція); ступінь систематичності корупції (випадкова, інституційна, систематична корупція); особливості корупційних обмінних відносин (*top-down* форма корупції, *bottom-up* форма корупції); критерій інтересів і виходи від корупції (редистрибутивна корупція, екстрактивна корупція).

6. Запропоновані емпіричні показники для визначення рівня інформованості та обізнаності населення щодо поняття і розуміння корупція як соціального явища: 1) рівень інформованості щодо корупції в суспільстві; 2) основні джерела інформації про корупцію; 3) розуміння і соціальне сприйняття феномену корупції серед населення.

Визначено соціальні чинники корупційних практик в українському суспільстві (за результатами емпіричного дослідження), серед яких виділено

наступні групи: 1) *соціокультурні чинники*; 2) *соціально-правові чинники*; 3) *соціально-економічні чинники*.

7. Запропоновано комплекс механізмів запобігання та протидії корупції в українському соціумі. Розроблено загальну концептуальну модель механізмів запобігання та протидії корупції в українському соціумі, яка включає рівні прояву корупції: мета - (особистісний), мікро- (груповий) , мезо-інституційний (соціальні інститути), макро- соціетальний (суспільство), в якості технології діагностики корупції визначено соціальний моніторинг. Дисертація містить нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених здобувачем досліджень, що мають істотне значення для галузі знань «Соціальні та поведінкові науки» та підтверджуються документами, які засвідчують проведення таких досліджень в органах публічної влади та управління, громадській організаціях, а саме: у роботу Київської обласної державної адміністрації, районної адміністрації Запорізької міської ради по Олександрівському району, ГО «Міський центр допомоги» (м. Запоріжжя).

Повнота викладення матеріалів дисертації в публікаціях та особистий внесок у них автора

Основні теоретичні та практичні положення, результати й пропозиції відображено у друкованих працях, з яких: 2 – статті в наукових виданнях України, затверджених МОН України як фахові з соціології, 1 – стаття в зарубіжному виданні, 1- стаття, яка надрукована у журналі, що індексується наукометричною базою даних Web of Science, 4 – матеріали конференцій, що свідчить про висвітлення основних результатів дослідження у відкритих джерелах. Публікації відповідають п.11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року №167.

Результати дослідження опубліковані в наукових виданнях особисто здобувачем, без участі у співавторстві з іншими науковцями, носять самостійний характер, крім однієї статті у співавторстві, у якій здобувачу належить частина публікації, присвячена проблематиці розуміння предмета дискусії, та визначенню чинників управління, що сприяють покращенню якості соціальних послуг.

Безпосередньо публікації висвітлюють кожен з елементів дослідження та дають в цілому сторонньому науковцю уявлення про спрямованість та завдання наукового дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам.

Дисертаційне дослідження аспіранта Чумаченка Дениса Сергійовича на тему «Соціокультурні і соціально – правові чинники корупційних практик в сучасному українському суспільстві: соціологічний аналіз» містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених здобувачем досліджень, що мають істотне значення для галузі знань галузі знань «соціальні та поведінкові науки», а також свідчить про особистий внесок здобувача в науку та характеризується єдністю змісту. Відповідає вимогам пункту 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167.

ВИСНОВОК

Ознайомившись із дисертацією Чумаченка Дениса Сергійовича на тему «Соціокультурні і соціально – правові чинники корупційних практик в сучасному українському суспільстві: соціологічний аналіз» та науковими публікаціями, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, а також взявши до уваги підсумки фахового семінару, вважаємо, що:

1. Дисертація Чумаченка Дениса Сергійовича на тему «Соціокультурні і соціально – правові чинники корупційних практик в сучасному українському суспільстві: соціологічний аналіз» є фундаментальним науковим дослідженням з актуальних питань, характеризується єдністю змісту, містить наукові результати, яким властива наукова новизна, теоретичне та практичне значення, а отже, свідчить про істотний особистий внесок здобувача у розвиток української соціології як науки.

2. Дисертація Чумаченка Дениса Сергійовича на тему «Соціокультурні і соціально – правові чинники корупційних практик в сучасному українському суспільстві: соціологічний аналіз» може бути рекомендована до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю за спеціальністю 054 «Соціологія» у разовій спеціалізованій вченій раді.

Рецензент:

проректор з наукової роботи

Чорноморського національного

університету імені Петра Могили,

доктора наук з державного управління, професора

В.П. Беглиця